

Simon András

SAKRALITÁS A TÁJBAN – A VALLÁS MEGNYILVÁNULÁSA EGY MINTAGAZDASÁG ÉLETÉBEN A 19. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN

A „Szeged Széchenyije” névvel is illetett Vedres István (1765–1830) sokoldalú szellemi és gyakorlati munkásságával a reformkor eszmevilágába illeszkedően minden téren a nemzeti haladás előmozdítását hivatott szolgálni.¹ Földmérő-mérnöki, tervezői, gazdasági, szakírói, valamint nyelvi-szépirodalmi tevékenysége egyszerre volt példaadásában országos hírű, megvalósulásában pedig helyi érdemű. Szerepét és jelentőségét már kortársai is méltatták, életútját, „művét” s emlékezetét a halálától eltelt egy évszázaddal kezdődően napjainkig számosan értékelték.² Jelen írással munkálkodásának egy aprócska mozzanatát idézzük föl, mely a róla szóló írásokban alig kap említést. 1823-ban, Sarlós Boldogasszony napján (július 2.) szentelték fel a Vedres által létrehozott Tisza-balparti mintagazdaság (Vedresháza) területén állítottatott határbéli keresztet, ami a köré szerveződő vallási esemény révén több esztendőn át a tájban szakrális teret és időt jelölt ki.

A vedresházi gazdaságról dióhéjban

A Tisza-balpart árvízvédelmének kérdése már az 1790-es évektől foglalkoztatta az Alföld hasznosításáért aktívan munkálkodó Vedres Istvánt. 1796-ban, amikor városi főmérnöki tisztségében megerősítik, terveit a város vezetősége elé tárja, ám azok komoly visszhangra ekkor – a terület (újszeged-szőregi uradalom) kamarától való bérletének „közeledő”, 1806-ban esedékes lejáratá miatt – nem találnak. 12 esztendő múltán, 1808-ban, a bérleti viszonyok újbóli rendezését követően megint előáll tervével, s négy év „bürokratikus útvesztő” után, 1812-ben megköti a szer-

1 A szöveg kevés változtatással megegyezik a szerző korábban megjelent írásával: Simon András: „Vedresháza pártfogójának tiszteletére...” *Szeged. A város folyóirata*. 2018. szeptember, 21–26.

2 A kortársak közül elsősorban: Romy Károly (1780–1847), a keszthelyi Georgikon gazdasági tanintézet tanára; vonatkozó közléseire később utalok. További adatokat lásd: Rully 1965. 11–22. Gyakran hivatkozik Vedres munkáira Reizner 1899-1900. Az 1930-as évektől a teljesség igénye nélkül: Dr. Farkas 1930a; 1930b; 1934.; 1937.; Nagy 1956.; Bálint 1976. 27–29.; Péter 1986. 153–156.; *250 éve született és 185 éve halt meg Vedres István. Írások életéről, pályájáról, munkásságáról*. Szeged: a város folyóirata XXVII. 9., 2015. szeptember.

zódést a várossal. Vedres mint a Gyála, Tértvár, Szent Iván, Szőreg és Újszeged közt lévő közel 4000 holdnyi vízjárta föld bérlője, 12 év alatt saját költségén vállalta a terület ármentesítését, valamint ugyanezen időszakra évi 1000 forint árenda megfizetését a városnak.³

Nyomban nekifogott a munkának: az árvízvédelmet töltések emelésével biztosította, a területhasznosítás egyik fő pillére a fásítás lett, a művelésre alkalmas földön pedig a gabona mellett új növénykultúrákat honosított meg. Mindehhez telepes népeiséget hozott birtokára, megalapítva Vedresházát. Munkájával serkentette az újvilági növények meghonosítását, terjesztését a szegedi határban, így a kukoricáét és a dohányét. Igazi újdonságként Vedres a selyem- és a pamuttermesztésért lelkesedett: több ezer eperfát ültetett a selyemhernyók tenyésztése céljából, valamint földet biztosított, és magot igényelt a gyapottal foglalkozók számára. Mindkét kultúra területén szép sikereket ért el.⁴ Élen járt a szőlőfajták gyűjtésében, termesztésük kipróbálásában is. A szaporítóanyagot közvetlenül Görög Demetertől, a Béccsel határos grinzingi szőlőfajta-gyűjtemény létrehozójától, az első magyar nyelvű részletes szőlőlajstrom közreadójától igényelte és kapta.⁵ Városi hivatalából saját kérésére 1821-ben nyugdíjazták, ettől kezdve munkálkodásának legfőbb tere és tárgya Vedresháza lett.⁶

Vedres István mezőgazdasági tevékenységének talán legalaposabb figyelemmel kísérője, munkájának és eredményeinek lelkiismeretes közreadója, a vele egyazon célokat valló és azok szellemében tevékenykedő kortárs, Romy Károly, a mezőgazdaság megújítását szorgalmazó és példázó keszthelyi Georgikon tanára volt. A már barátjának tekinthető kortárs fontosnak tartotta, hogy a Szeged melletti mintagazdaság híre minél szélesebb körben ismertté váljon, mintát adjon. E célok vezethették Romyt, amikor elsőként 1823-ban német, majd 1825-ben magyar nyelven egy viszonylag részletes leírást tűzött tollára – adatait elsődleges forrásból, Vedres hozzá írt leveléből merítve – a „*Vedresházi új Pusztának Szeged Városa mellett eltökéltetéséről*”. A növénytermesztés már említett ágai mellett itt utal többek között a takarmánynövények szerepére és a legeltető állattartás jelentőségére is a gazdaságban.⁷

Jelen írásunk elsődleges, 1823-ban megjelent sajtóforrása, mely a kereszt felszentelésének ünnepéről tudósít, ugyancsak előbb a Vedres-birtok rövid leírását adja: „*Sok ezer kereszt gabonát, úgy szintén már erdőt, szőlőt, kertet, gazdasági*

3 Farkas 1934. 6–13.

4 Farkas 1934. 13–20.

5 Erről, valamint a telepítés eredményeiről Vedres 1829 májusában és novemberében kelt leveleiben ír Romy Károlynak. Közli: Romy 1836. 232–234. Figyelemre méltó adat, hogy Vedres munkásságát Görög Demeter is számontartotta, Lajstromában utal példaadó törekvésére (Görög 1829. 91.). Részletes forrásközléssel és értelmezéssel lásd még: Simon 2017. 169–173.

6 Farkas 1934. 23.

7 Romy 1823. 518–519., 1825. 116–119.

épületeket, 's jószágot látni most ott, a' hol ez előtt nád, gyékény, gizgaz nyólt; és nagy részént sík víznél egyéb nem uralkodott".⁸

Vedres István, az újító és haladó szellemű hazafi 1830. november 4-én hunyta le örökre szemeit. A gazdaság további sorsáról hitelt érdemlő adatot keveset ismerünk. Két év múltán özvegye sajtóhirdetésben adja közre a „Pusztá Árendálás”-t, melynek szövegében saját helyzetére, s a bérbeadás okára e szavakkal utal: „... Férjem, később Fiam is meg haláloztak, özvegyi sorsom, 's gyenge egységem a' gazdaság folytatására elégtelen...”. Ezután tételesen sorra veszi, bemutatja a bérlet tárgyát képező birtok művelési ágait, gazdasági felszereléseit, takarmánykészletét, állat- és épületállományát.⁹

Szakralitás a tájban: Sarlós Boldogasszony vedresházi keresztje

A tájban megjelenő vallási célú építmények fontos elemei, felszentelésük után pedig önálló tényezői a helyi vallásos életnek, egyéni és közösségi színhelyei a szakrális szertartásoknak, ezáltal szervezőerővel bírnak a vallásgyakorlásban.¹⁰

Sarlós Boldogasszony ünnepe (július 2.) – mint az elnevezés is utal rá – az aratással, a termékenységgel mutat szimbolikus-szakrális kapcsolatot, tiszteletének a szegedi vallásos néphagyományban kiemelt helye volt, így jól érthető, hogy Vedres István a kertészekből telepített Vedresháza patrónájának őt választotta.¹¹

A vedresházi kereszt állításáról, felszentelésének körülményeiről, az ünnep szakrális és világi mozzanatairól az egykorú sajtó e szavakkal emlékezett meg:

„Most, minekutánna a' töltések a' magok szükséges magosságokat elérték, nevezett Vedres Ur azok végére Gyála helység felé való határjánál, egy 6 ½ öl magasságú Keresztet állíttatott; mellyhez egy villám térítő, és szükséges kút is vagyon alkalmaztatva; 's azon Keresztnek, és a' mellette lévő kútnak fölszentelése Sarlós Boldog Asszony napjára rendeltetett. – Öröm volt nézni azon számos gyülekezetet, melly ezen napra Szeged várossából és a' körül lévő Helységekből, részszerént a' táj' és munka' látása kívánásából; részszerént azon háladatosságból jelent ott meg, mivel ezen föld terméséből munkája után részesülhet. – Vedres Ur legtisztábban érezvén ezen örömet, egy nagy kerek nyomtató tsürben, kereszt formára terített asztalánál száz válogatott Uri személyeket illendőképpen meg vendégl; kívül pedig a' bútsúra jött embereknek, a' szüntelen tartó jó muzsika mellett pálinkát, bort, kenyeret, és paprikás húst osztogattatott; 's ezen napot a' Vedresházi pusztán megüllandő ünnepnek határozta. – Ezen szép keresztnek alsó vastagsága 16 hüvelk, teke módjára nyúlik fel, az

8 Hazai 's Külföldi Tudósítások – Nemzeti Újság 1823. évi 4. szám (július 12.) 26.

9 Hazai 's Külföldi Tudósítások – Nemzeti Újság 1832. 24. és 25. szám (szeptember 22. és 26.) Hirdetések.

10 Bartha 2006. 27.

11 Bálint 1980. 293.

Aszkán felül, melyre ezen szavak vannak be vésve: Vedresháza Pártfogójának tisztelétére – Felszenteltetett Sarl. Bold. Asz. Napj. 1823. – A kereszt és kút szentelés czeremoniáját V. Esperes és Szegedi Plébánus Nagyon Tisztelendő Kreminger György Ur vitte végbe, a' Predikációt pedig a Bébi Plébánus, Tisztelendő Biró Pál Ur mondta. – A' Processiót késérők közt, a' Buzamosó-Ér völgyén lévő leg nagyobb töltésén Vedres Ur két gyermekei, és onokája által emlékezet okáért jó summa pénz szórattott ki".¹²

Vedres haláláig (1830) biztosan adatolható a prédikáció megtartása, az ünnep megülése minden esztendőben, Sarlós Boldogasszony napján. Két forrás tanúskodik erről: az 1827. és az 1830. évi szentbeszédnek szövegének nyomtatásban is megjelent füzetei.¹³ Az utóbbi teljességgel visszatekint az előző alkalmakra, így tudjuk, hogy 1824-ben és 1829-ben Kudelka István és Riczo Bonaventura, 1825-ben Gaáll Adorján, 1826-ban Körösy Ferenc, 1827-ben Szakátsy Vitus, 1828-ban Németh Faustin, 1830-ban pedig újra Riczo Bonaventura „Sz. Ferencz Minorita Szervezet-béli Áldozó Papok tartottak ezen Helyen Szent Beszédet”.¹⁴

A kereszt állításának, s ezáltal a szent tér kialakításának motivációira vonatkozóan, Vedres István munkásságát és a gazdaság helyzetének alakulását vizsgálva, igyekszem a következőkben néhány gondolatot megfogalmazni.

A hatalmas terület termővé tételének folyamata önmagában tetemes erőt, munkát, elszántságot, emberi céltudatosságot és kitartást kívánt. A természeti erők romboló hatása többször ismétlődve fenyegette Vedresházát. Az árvíz már 1813-ban, még nagyobb erővel pedig 1816-ban jelentős pusztítást végzett.¹⁵ Néhány év után szinte előről kellett kezdenie Vedresnek a táj mezőgazdasági birtokbavételét. Bálint Sándor egészen idáig vezeti vissza Vedresháza hanyatlását: „A csapás meg az emberek irigy közönye elvette Vedres kedvét az újjáépítéstől. A falu népe Padé, Hodics, Jázova, Száján és Tizaszentmiklós szegedi kirajzású új dohánykertészskéibe olvadt bele”.¹⁶ A korabeli vagy közelről visszatekintő tudósítások viszont még Vedresnek a megújítás sikerébe vetett hitét hangsúlyozzák: „E' pillanatban Vedres megmutatta lelki nagyságát; bebizonyítá, hogy a' sors csapásait erős szívvvel szokta fogadni az olly férjfiu, ki a' köz jót tartja minden munkálataiban legfőbb célpontjául”.¹⁷ „[...]...hazafiui lelkes vállalatában el nem csüggedett, sőt kettőztetett iparral kevés idő alatt mindent helyreállítván, gazdaságát a' virágzásnak nagyobb fokára

12 Hazai 's Külföldi Tudósítások – Nemzeti Újság 1823. évi 4. szám (július 12.) 25–26. Szerző nincs megnevezve. Az eseményt rövidebben összefoglalva, de összességében ugyanezekkel a szavakkal adja közre fentebb már említett, július 17-én kelt német nyelvű leírásában Rummy Károly (Rummy 1823. 519).

13 Szakátsy 1827; Riczó 1830.

14 Riczó 1830.

15 Vö. Vedres 1830. 3–49.

16 Bálint 1976. 206.

17 Miskoltzy 1834. 662.

emelte...”.¹⁸ Hitét és állhatatosságát saját szavai is alátámasztják: „Istennek hála! a ki azon bátor gondolatot belém öntötte, annyi erőt, ’s segedelmet is adott, hogy nem tsak ki állhattam a veszedelmeket, és eltűrhettem a sok! – viszontagságokat; hanem közel is juttatott fogadásom tellyesítéséhez”.¹⁹ 1822. május 15-én dió nagyságú jegek tördelték szét, roncsolták össze a gyümölcsfákat, 1823-ban és 1830-ban újabb árvízveszély fenyegetett.²⁰

A birtokon személyesen is ott élő Vedres István egyrészt saját, valamint a mezőgazdasági munkát irányító és ellátó, részben helyben lakó, részben a környékről dolgozni idejáros népesség vallási igényeinek biztosítását szolgálta a keresztállítással és a köré szerveződő szakrális ünneppel. A fentebb taglalt körülményekből azonban arra is következtethetünk, hogy e szándék összekapcsolódhatott egyfajta fogadalmi töltettel, vagyis az elemi katasztrófákra és a belőlük történt kilábalásra való emlékezés, ugyanakkor az esetlegesen újra ismétlődő, eljövendő csapások elleni védelem vagy egyfajta megelőzés biztosításának igényével is.

Tanulságos továbbá a már említett, nyomtatásban is megjelent két szentbeszéd részletes szövegelemzése. Jelen írásunkban ezekből csupán néhány gondolat, párhuzam, kulcsfogalom kiemelésére van lehetőségünk. Mindkét szöveg címe közvetlenül utal a Vedres által végrehajtott tájformáló munkára. A „...szárazon, vízzen...” fogalompár a művelésbe fogott táj arculatának kettősségére, az „...emberi tehetség...” pedig a munkát végző személy(ek) – első helyen természetesen Vedres – erényeire mutat rá. Az 1827. évi beszéd szerzője a két meghatározó sajátosság (‘száraz’ és ‘víz’) tulajdonságait taglalva a vidék újrateremtését mint az Isten munkáját kicsiben követő emberi szorgalom eredményét értelmezi. Az 1830. évi prédikáció az erkölcs és a barátság fogalmait középpontba állítva Vedresházát egy kapával, gereblyével és metszőkéssel formált új Paradicsomnak nevezi. Ez utóbbi metaforikus párhuzam a halálát követően közreadott Vedres-életrajzban konkrétan is megjelent: „...e’ helyet, mellyen előbb csónakok usztak, ’s a’ vadak sok nemei dugdostanak, olly kellemetes, és regényes helyé tette, hogy a’ keresztül utazók, vagy megtékintők által alföldi paradicsom névre érdemesítettett”.²¹

Szakirodalom

BARTHA Elek

2006 *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen: Bölcsész Konzorcium. (Online: <http://mek.oszk.hu/05100/05164> – Utolsó hozzáférés: 2019. október 26.)

¹⁸ Fényes 1839. 404.

¹⁹ Vedres 1825. 9.

²⁰ *Hazai ’s Külföldi Tudósítások – Nemzeti Újság* 1822. évi 46. szám (június 8.) 361–362.; Farkas 1934. 23.

²¹ Miskoltzy 1834. 662.

BÁLINT Sándor

1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75–2.* Szeged.

1980 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Harmadik rész. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79–2.* Szeged.

FARKAS László, Dr.

1930a *Vedres István emléke és értékelése.* Szeged: Dugonics Társaság.

1930b *Vedres István élete és közgazdasági jelentősége 1765–1830.* Budapest.

1934 *Vedres István uradalma a Tisza-balparton 100 évvel ezelőtt.* Szeged.

1937 *Vedres István mérnök élete és működése.* Szeged.

FÉNYES Elek

1839 *Magyar országnak 's' a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben IV.* Pesten.

GÖRÖG Demeter

1829 *Azon sokféle Szőlő-fajoknak Lajstroma...* Bécs: Bétsi Magyar Újság.

MISKOLTZY István

1834 Néhai idősb Vedres István élet-rajza. *Regélő* (1834. október 12.) 662.

NAGY Zoltán

1956 *Vedres István művészi munkássága 1765-1830.* Budapest: Tankönyvkiadó.

PÉTER László

1986 Szeged Széchenyije. Vedres István emlékezete. In: Péter László: *A szerette város. Írások Szegedről.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 153–156.

RICZÓ Bonaventura

1830 *Az emberi-tehetségnek tüköre.* Szeged.

RULLY János (összeáll.)

1965 *Nemcsak magunknak születtünk. Válogatás Vedres István írásaiból.* Szeged: Tömörkény István Gimnázium (Sajtó alá rend.: Kiss László).

RUMY Károly György [Georg Karl]

1823 Rühmliches Beispiel ökonomischer Vertriebsamkeit des Hrn. Stephan von Vedres zu Szegedin in Ungarn. *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen.* No. 65. 518–519.

1825 Vedresházi új Pusztának Szeged Városa mellett eltökéltetéséről. *Tudományos Gyűjtemény,* Kilentzedik esztendei Folyamat, III. kötet., 116–119.

1836 Vedresházának (Csongrád Vármegyében) rövid leírása. *Felső Magyar-Országgi Minerva* X. 3. 232–234.

SIMON András

2017 Adatok Szeged környéke és Csongrád mezőváros szőlészetéhez a 19. század első feléből. In: Fodor Péter–Gyöngyössy Orsolya (szerk.): *Sodrásban. Tanulmányok Dr. Szűcs Judit köszöntésére.* Csongrád: Csongrádi Információs Központ–Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, 158–173.

[SZAKÁTSY Vitus]

1827 *A' szárazon, vízen Istent ő fölségét munkáiban szemlélő, és leborúlva ditsérő keresztényeknek. Szeged.*

VEDRES István

1825 *A sivány homokság használhatása. Szeged.*

1830 *A' túl a' Tiszai nagyobb Árvizek eltéríthetésérül egy két szó. Tudományos Gyűjtemény XI. 6. 3–49.*

SACRALITATE ÎN PEISAJ – RELIGIA ÎN VIAȚA UNEI GOSPODĂRII MODEL DIN PRIMA TREIME A SECOLULUI XIX

La începutul secolului al XIX-lea István Vedres, inginer al orașului Szeged, a obținut pe malul stâng al Tisei o suprafață extinsă de pământ prin drenaj, iar aici a înființat o gospodărie model, unde a așezat și horticultori. Astfel putem vorbi de așezarea Vedresháza (Comitatul Torontal, Banat), la hotarul sudic a căreia în 1823 Vedres a ridicat o cruce, la care s-a adăugat și un paratrăsnet și o fântână. Sfințirea acestora a avut loc de Vizita Fecioarei Maria (2 iulie), iar în anii următori, tot la această dată, au avut loc aici predici și bálci. Studiul folosește surse scrise inedite pentru a prezenta și interpreta (utilizând și paradigmele ecologiei religioase și a filosofiei peisagistice) importanța religioasă a acestei locații și a evenimentelor ce au avut loc aici.

SACREDNESS IN THE LANDSCAPE – RELIGION IN THE LIFE OF A MODEL FARM FROM THE FIRST THIRD OF THE 19TH CENTURY

At the beginning of the 19th century István Vedres, the engineer of the city of Szeged, obtained a large piece of land through drainage on the left bank of the Tisza river, and he founded a model farm there by settling even some gardeners. Thus we can speak of the settlement of Vedresháza (Torontal County, Banat region), and on the southern border of it in 1823 Vedres erected a crucifix together with a lightning rod and a well. The sanctification took place on Visitation (July 2) and in the following years, on the same day, predications and pilgrimage was organized there. The study uses previously unreleased written sources to present and interpret (based also on the paradigms of spiritual ecology and landscape philosophy) the religious importance of this location and the related events.